

STARENJE I (NE)MOĆ

U povodu 100. obljetnice rođenja Simone de Beauvoir

Rajka Polić

Sveučilište Jurja Dobrile, Pula
rajka.polic@pu.t-com.hr

Primljeno, 2. prosinca 2008.

Na pragu starosti, sa šezdeset godina, Simone de Beauvoir piše o egzistencijalnim pitanjima starih ljudi. Svojom knjigom Starost pokušava razriješiti dvojbe koje se emancipiranoj osobi starenjem nezaobilazno postavljaju. Starost je nužnost dugog života za koju nismo dovoljno pripremljeni pa je Simone de Beauvoir temu obuhvatila kao antropološko, ekonomsko, sociološko, povijesno, političko i civilizacijsko pitanje. Napisana u formi eseja, knjiga je obilato protkana osobnošću autorice.

Pišući taj esej 1968. godine, autorica neizravno sudjeluje u burnoj 1968. Propitujući mogućnosti emancipacije u starosti, Simone de Beauvoir je otvorila pitanje koje je – ako događanja iz 1968. shvatimo kao zahtjev za općom emancipacijom – za one koji su tada podizali barikade na ulicama Pariza tek nailazilo.

U uvodu svoje knjige ističe zanimanje za starost kao društveno pitanje i vrlo se kritički osvrće na postojeće društveno stanje u kojem su stari ljudi uglavnom gurnuti na društvenu marginu, pa starost opisuje kao stanje koje ne pruža nadu, zadovoljstvo i sreću. Zato se ljudi češće boje starenja nego što ga smireno prihvaćaju.

Iako u svome eseju malo teksta posvećuje dobrim stranama starosti – što je razumljivo s obzirom na vrijeme i okolnosti u kojima je knjiga nastala – Simone de Beauvoir ipak daje pouku o starosti kao mogućnosti emancipacije:

»Ali istina je da, općenito uzevši, starost ima stanovitih prednosti. Biti odbačen na marginu čovječanstva znači izbjeći prisile, otuđenja, koje su njegova sudbina; većina starih osoba ne koristi se tom mogućnošću, ali ona se nekima nudi, a neki uspijevaju i da je iskoriste.«

No, odmah se postavlja pitanje kakvo bi trebalo biti društvo da bi se ljudi u starosti osjećali vrijedni i ispunjeni? Što bi trebalo učiniti da ne postanu mrzovoljni, dosadom degradirani i duhovno ispražnjeni marginalci koji jedva da još mogu izraziti svoju ljudskost. Što svatko može

učiniti za sebe da i u starosti živi puninu života, tj. može li se u starosti doseći i neke oblike samoostvarenja koji su u mladosti teško dosežni ili čak nedosežni?

Iako Simone de Beauvoir tek dotiče pitanje kako odgajati za starost kao vrijeme za stvaranje u dokolici, njezin je esej poticajan za promišljanje teme koja u zapadnom svijetu s njegovim starenjem sve više postaje središnjom.

Ključne riječi: *emancipacija, moć, nemoć, Simone de Beauvoir, starenje, starost*

Problematika starosti i starenja više nije zabranjena tema ili povreda tabua¹ kao u vrijeme kad Simone de Beauvoir piše svoj esej, jer su društva sve starija i problem starosti je sve izraženiji. Autorica je 1969. godine u uvodu knjige *Starost* upozorila da francusko društvo stari. No, kako je to društvo u prvome redu potrošačko, ono starce odbacuje i »Prema starim osobama ono nije samo krivo, već je zločinačko« (Beauvoir, 1986, 006). Ovako jasno izražena kritika društva u samom uvodu ne čudi jer je autorica obznanila namjeru da prekine urotu šutnje o nesreći starih ljudi u društvu koje veliča mitove obilja i uspjeha.²

U skladu sa svojim stajalištem da se žena ne rađa, nego postaje, koji je izrazila dvadeset godina prije knjige *Starost*, Simone de Beauvoir ni starost ne prihvaća jednostavno kao biološku činjenicu, već kao kulturnu pojavu. Zato je moguće da biti star može značiti marginalizaciju u društvu ili pak zauzimanje povlaštenog položaja.

¹ Kao što je društvo nesklono razgovoru o starosti, tako je i smrt tema koja se izbjegava. Simone de Beauvoir navodi kako se u Americi izbjegava riječ *smrti* i rabi izraz o »dragom nestalom« (Beauvoir, 1986, 005).

² Debord Guy u knjizi *Društvo spektakla* iz 1967. godine piše: »Nesvodivo biološka uloga koja je i dalje prisutna u radu, koliko u ovisnosti o prirodnoj cikličnosti budnosti i spavanja, toliko i u dokazima o pojedinačnom ireverzibilnom vremenu trošenja nečijeg života, pokazuje se jednostavno potrepštinom s gledišta moderne proizvodnje; stoga su ti elementi zanemareni u službenim proglasima proizvodnih kretanja i u potrošivim trofejima koji su dostupan izraz te trajne pobjede. Sputana u lažnom središtu gibanja svoga svijeta, promatračka svijest u svom životu ne vidi više prijelaz prema svojoj realizaciji i svojoj smrti. Tko je odbacio trošenje svoga života, ne mora više priznavati svoju smrtnost. Reklame životnog osiguranja insinuiraju samo da ste krivi ako umrete, a da niste osigurali regulaciju sistema nakon tog ekstremnog gubitka; američki način smrti inzistira na svojoj sposobnosti održavanja najvećeg dijela *privida* života. Svemu ostalome na reklamnoj vjetrometini strogo je zabranjeno starjeti. Čak ni 'kapital-mladost', smišljena za sve i tek osrednje iskorištena, ipak ne može postići trajnu i kumulativnu realnost financijskog kapitala. Ta društvena odsutnost smrti identična je društvenoj odsutnosti života.« (Debord, 1999, 134,135).

Dapače, ako svako društvo, vođeno željom da preživi, veliča mladost i plodnost, a grozi se starosti i besplodnosti, ista se starost poštuje kada se »u bogatom starcu poštuju sveta prava vlasništva« (Beauvoir, 1986, 145). Iako joj nije bila namjera da piše povijest starosti, Simone de Beauvoir se poslužila primjerima iz, kako kaže, »povijesnih društava« u Kini, Egiptu, Izraelu, Grčkoj i Rimu gdje se jasno vidi kako u društvu postoji razlika između starih koji vladaju i ostalih koji nemaju vlast.

»Cilj ideologije vladajuće klase jest da opravda svoje rukovođenje. Kada njome upravljaju stari ljudi ili kada je pod njihovim utjecajem, ona tada pripisuje vrijednost dubokoj starosti. Filozofi i pisci rasprava vezali su pojam starosti za pojam vrline i hvalili iskustvo koje ona donosi. Starost bi bila završetak života u dvostrukom smislu te riječi; ona ga završava i njegovo je vrhovno ispunjenje.« (Beauvoir, 1986, 253)

Oni stari ljudi koji nisu bili dio vladajuće nomenklature dijelili su sudbinu ostalih, pri čemu je njihova starost bila teret i njima i njihovim obiteljima. Zato Simone de Beauvoir zaključuje:

»Upravo borba klasa, više od sukoba generacija, dala je pojmu starosti njegovu ambivalentnost.« (Beauvoir, 1986, 254)

No, sve do devetnaestog stoljeća stari su ljudi bili malobrojni. Razvojem kapitalizma njihov se broj povećava, da bi u dvadesetom stoljeću to povećanje postalo nezaobilazna demografska činjenica. Tako se dogodilo da je starost »postala predmet politike« koja je bila prisiljena da institucijom mirovine nagrađuje »dugo razdoblje odane službe«, nakon što su bila zadovoljena dva uvjeta: »duge godine rada i određeno doba starosti«, pa je davne 1796. godine bilo inicirano da mirovinu dobiju radnici stari 50 godina (Beauvoir, 1986, 263–264). Zakoni koji su regulirali uvjete pod kojima se moglo ostvariti pravo na mirovinu bili su različiti od zemlje do zemlje, od kapitalizma do socijalizma i od kraja devetnaestog stoljeća nadalje. Ono što instituciju mirovine, uglavnom, posvuda karakterizira, jest da ona ne osigurava svim umirovljenicima sigurnu starost, već veliki broj njih umirovljenjem postaje marginaliziran, u prvome redu u ekonomskom smislu. Opis tih starih ljudi, koji donosi Simone de Beauvoire, neodoljivo podsjeća na slike s naših ulica danas.

»Raspolagati sa 7 do 10 franaka za hranu, odijevanje, grijanje, to znači biti osuđen na pothranjenost, hladnoću, na sve bolesti koje iz njih proizlaze; to

znači biti natjeran na jadne postupke: na trgovima, dok čistači metu trg koji su napustili trgovci, vrlo čiste starice prekopavaju po otpacima i pune njima svoje košarice. To je osobito upadljivo u Nici gdje su starci mnogobrojni: oblak malih starica usmjeruje se na upola trulo voće i povrće.« (Beauvoir, 1986, 285)³

U isto vrijeme na svijetu postoje stari ljudi koji imaju novac i moć koja iz tog novca proizlazi. Očito da sama starost ne mora biti izvor nemoći, bar ne u smislu kako se to shvaća u svijetu profita. Ipak, dok većina ljudi za života teško ostvaruje sve potrebno za život i boji se odlaska u mirovinu, čini se da starost ne zaslužuje nikakve pohvale. Jer:

»Kada ostar, radnik nema više svoje mjesto na zemlji jer mu ono uistinu nije bilo ni dano: on samo nije imao vremena da to primijeti. Kada to spozna, zapada u nekakvo tupo očajanje.« (Beauvoir, 1986, 325)

Ako pod pojmom radnik shvatimo spomenutu većinu ljudi koji svojim radom moraju osiguravati egzistenciju cijeli svoj život, onda je malo onih kojima starost može donijeti novu kvalitetu života.

Uglavnom je pohvala starosti stizala iz pera pisaca koje *masa* nije zanimala, nego isključivo povlašteni pojedinci. Oni su pak, u starosti, kao novu kvalitetu prepoznavali prestanak spolnog nagona, koji ih je ograničavao u njihovu slobodnom djelovanju. Ti su pojedinci u svom životu *bili* i njima je bilo »dano mjesto na zemlji« pa su i u starosti mogli povećati svoje ljudske moći. Oni koji nisu mogli ili nisu znali odlučivati o svojim ljudskim potrebama, bili su osuđeni samo na zadovoljenje nagona, pa im je taj gubitak starost činio još tužnijom.

A dio onih koji su ostarjeli nisu mogli podnijeti pozne godine i što su bivali stariji, to su bili skloniji samoubojstvu.⁴ Simone de Beauvoir navodi Durkheimova istraživanja »koja pokazuju da postotak samoubojstva raste od 40. do 80. godine« (Beauvoir, 1986, 326).

³ Kad sam davne 1988. godine prvi put čitala knjigu Simone de Beauvoir *Starost*, a koja je u Francuskoj objavljena 1969., ovaj mi je opis bio potpuno nestvaran, jer nije upućivao na beskućnike, klošare i skitnice, već na neke »normalne« građane koji su tako siromašni da se moraju ponašati kao klošari. Opis »vrlo čistih starica« danas mi je potpuno jasan kada vidim takve starice oko nas. Ove godine, 2008., na seminaru iz sociologije jedna je studentica u svojem seminarskom radu o siromaštvu prikazala sliku jedne »male starice« i »vrlo čiste starice« kako pretražuje spremnik za otpad. Prizor je snimljen u mjestu na obali našeg mora.

⁴ Istog dana dok pišem ovaj tekst čitam u novinama članak Inoslava Beškera o pokušaju suicida starca od 103 godine negdje na rijeci Arno. Starcu je dosadio život jer su mu pomrli svi prijatelji, djeca su mu starci i već četrdeset godina živi u domu. Nije bolestan, bio je miran i staložen. Članak završava pitanjem: »Što mu je naspjelo?« (*Jutarnji list*, 27. 7. 2008.).

Uzroci suicida su, najčešće, posljedica cijelog života neke osobe, a starost je ono doba kada se samoća, neprilagođenost, društvena marginalizacija, dosada i besposlenost, uz bolest, javljaju kao jedini oblici života. Ljudi koji cijeli život »nisu imali vremena primijetiti« kako jure i troše svoje živote, bilo da ih je na to prisililo društvo koje je u njima vidjelo samo radnu snagu ili nisu bili ni odgojeni da o sebi misle drukčije, teško mogu u starosti organizirati svoj život na zadovoljavajući način.

Da je starost ne samo biološki, nego i društveno uvjetovana, Simone de Beauvoir je pokušala pokazati analizom nekih povijesnih društava, ali i podacima koje nudi etnologija. U nekim društvima odnos prema starcima je krajnje surov i nerijetko završava ubojstvima, dok je u drugima izražena briga za njih i njihovo iskustvo. Te se razlike ne mogu izvesti iz prevelikog siromaštva i gladi jednih te sitosti i sigurnosti drugih, iako ti čimbenici jamačno igraju znatnu ulogu u odnosu prema starim ljudima. Ono što karakterizira, uglavnom, sva navedena društva jest postojanje znatne podudarnosti u odnosu prema djeci i odnosu prema starcima. Tako će Jasenka Kodrnja ustanoviti u vezi s antropološkim istraživanjima Simone de Beauvoir:

»Valja napomenuti da je odnos prema starcima u uskoj vezi s odnosom prema djeci: gdje se s djecom postupa poticajno, tako se, u pravilu, postupa i sa starcima. I obrnuto, za surov odgoj, gladovanje i napuštanje, mladi se poslije, kada odrastu, svete svojim odgojiteljima postupajući prema njima onako kako su sami bili odgajani.« (Kodrnja, 2008, 170)

Upravo je odgoj ona karika koja povezuje odrasle i djecu na način koji određuje njihov budući odnos. Odnos roditelja koji će postati stari i djece koja će postati roditelji. Društva koja su znala iskoristiti znanje svojih starijih članova, a ono se sastojalo u iskustvu i sjećanju koje su mogli prenijeti mlađima, imalo je više prilike za napredak. Društva o kojima je riječ bila su vrlo mlada i stari su bili oni koji su prelazili tridesetu. Takvi stari ljudi bili su prva akumulacija znanja u društvu i time dragocjeni za odgoj mladih. Naravno, nije si svako društvo moglo dopustiti preživljavanje onih koji si sami više nisu mogli pribaviti hranu, ali veliko je pitanje jesu li sva društva, u vremenu kada su to mogla, prepoznala važnost znanja koje su mogli »nagomilati« samo vremenšni ljudi. Upravo zato su među društvima tako velike razlike u odnosu prema starim ljudima, a taj odnos rječito govori o tim društvima.

»Smisao i vrijednost starosti određeni su smislom koji ljudi pripisuju svojoj egzistenciji i njihovim sveukupnim sistemom vrijednosti. Obratno: načinom na koje se neko društvo ponaša prema svojim starima, ono bez dvoličnosti otkriva istinu – često brižljivo prikrivanu – o svojim načelima i ciljevima.« (Beauvoir, 1986, 102)

Zato svaki razgovor o starosti, bilo pojedinca, bilo starosti kao društvene pojave, ima svoj početak u djetinjstvu i odgoju. Odgoj bi danas, ako zaista želi biti na dobrobit odgajanog, trebao voditi računa o svijetu koji se brzo i neprekidno mijenja, a u što svakako pripada i pojava sve dugovječnijeg života. Tu činjenicu treba uzeti u obzir u pripremanju djece za život u kojem će dugo bivanje značiti i život s mnogo vremena koje prije ljudi nisu imali. Zašto bi starim ljudima trebalo biti dosadno ako su zadržali kvalitete iz djetinjstva kao što su znatiželja, potreba za igrom, maštanje? No, te se kvalitete dječjeg života ne mogu jednostavno »pospremiti« na čekanje za vrijeme odraslosti i onda izvaditi kad netko ode u mirovinu. Danas život nije samo vrijeme provedeno u mladosti i radu, već se proteže i na dugo razdoblje starosti.

»A tek drukčijim odgojem starost može zadobiti one kvalitete koje daju smisljeni odgovor na pitanje: *zašto uopće živjeti duže?*« (Polić, 2005, 109)

Takvo pitanje uglavnom se ne postavlja, već ljudi većinom žele živjeti što duže bez obzira na to što i danas starci imaju iste probleme koje je uočila Simone de Beauvoir i što se malo toga promijenilo nabolje u prošlih četrdesetak godina. No, ako je već poželjno živjeti dugo, je li se tomu prilagodio odgojni pristup? Nije, jer:

»Učenicima je uskraćena jasna svijest o mogućnosti da će ostarjeti i takvi proživjeti određeni dio života. Pitanje: *Što ćeš biti kad odrasteš?*, interesantno je i za onoga tko pita i za onoga tko odgovara. Pitanje *Što ćeš biti u starosti?*, vjerojatno bi izazvalo nedoumicu.« (Polić, 2005, 99)

Da bi ljudi u starosti *bili* nešto, moralo bi se društvo drukčije odnositi prema starosti, ali to znači i cijelom životu, zreloj dobi, mladosti i djetinjstvu.

Upravo se u djetinjstvu čovjeku otvaraju neke mogućnosti koje neiskorištene presahnu. Dijete svoj život provodi bez brige o održavanju vlastite egzistencije, pa iako toga nije do kraja svjesno, živi na način kako to odrasli ljudi ne mogu. Zato dijete može samo sebi biti centrom svijeta. Ono je ovisno o svijetu, ali ne na radno otuđeni način. Ono uči, znatiželjno je, postavlja pitanja, kreativno je, mašta, igra se i u svemu

tomu nalazi zadovoljstvo. Djeca mjere vrijeme trajanjem neke igre, trajanjem svojeg interesa za nešto, ona dokolicu provode u igri i samo ih vanjski zahtjevi prekidaju u tome.

»Dječja sreća, njihovo blaženstvo igre je kratko, jedan period našeg vremena kad imamo vremena, jer još ništa ne znamo o vremenu, još ne vidimo u onom sada već ono bitisalo, ono ne-više i još-ne, kad životarimo u besvjesno dubokoj sadašnjosti, u izvjesnoj mjeri samo nošeni bujicom života, kad još ne prepoznamo struju koja hita ka našem kraju.« (Fink, 1984, 295)

A odrasli ljudi, igraju li se i oni? Jer igra »nema ciljeva kojima služi, ona svoje ciljeve i svoj smisao ima u samoj sebi«, i takva »nema nikakvu ‘svrhu’, ona ne služi ničemu«, a ipak ispada da »čovjek kao čovjek je igrač« jer »radost igre nije samo radost u igranju, nego radost radi igre, radost radi čudnovate mješavine stvarnosti i nestvarnosti« (Fink, 1984, 296–298).

Igrajući se, djeca izražavaju svoju kreativnost i doživljavaju zadovoljstvo stvaranja. Pojedinci koji zadrže tu dječju sposobnost mogu cijeli život uživati u stvaralaštvu. Nažalost, odlaskom u školu djeca se uglavnom usmjeravaju prema poželjnim društvenim funkcijama. Ili kao što je još davno rekao Jean-Jacques Rousseau:

»U društvenom poretku, gdje su sva mjesta označena, svatko treba biti poučan za svoje. Ako netko napusti mjesto za koje je posebno obrazovan, on više nije prikladan ni za što.« (Rousseau, 1866, 11)

Škole institucionalno nastoje djecu uvesti u svijet rada ne samo na osnovi općeprihvaćenih spoznaja znanosti, nego i društvenih propisa i pravila, čime ograničavaju njihovu dječju kreativnost.

»Postoji određeni antagonizam između školovanja i kreativnog izražavanja djeteta, kao što postoji antagonizam između rada i igre.« (Supek, 1987, 63)

Nakon godina provedenih u nekreativnom prostoru škole malo tko u odrasloj dobi zadrži sposobnosti djetinje kreativnosti i igre koje bi mu znatnije obilježavale život uvjetovan radom. Tijekom godina provedenih u radu bez »svog mjesta na zemlji«, a što nisu imali »vremena ni primijetiti«, odrasli ljudi kao da najedanput postanu stari. I upravo kada bi, rasterećeni od rada, u slobodnom vremenu mogli raditi što žele, oni više ne znaju slobodno željeti. Nakon što su naučili da je u životu najvažnije natjecanje i radni uspjesi, igranje im se čini kao djetinjarija i gubljenje dragocjenog vremena. Štoviše, vjeruju da će samo tako

ostvariti svoje želje. A što bi trebali željeti, programira im se od samog početka školovanja! Ocjenama ih se ucjenjuje da nauče i usvoje zadane ciljeve. I poslije se nakon školovanja ljudima stalno ideološki nameće što bi trebali željeti. Oni koji slijepo idu tako programiranim putovima u starosti će najvjerojatnije ostati vrijednosno dezorijentirani i izgubljeni. Jer kapital ih vodi dok su radno sposobni i dok su mu kao radna snaga potrebni, nakon čega ih nemilosrdno odbacuje. Nakon umirovljenja programi želja nude se još samo onima koji su dovoljno imućni da mogu trošiti na ono što im nije nužno. Najčešće turistički aranžmani i razni oblici programirane zabave. Siromašni starci koji nisu sačuvali sposobnosti igranja, maštanja, postavljanja pitanja i učenja iz zadovoljstva zaista su potpuno opustošeni.

Želeći upozoriti na nezavidan društveni položaj starih ljudi, Simone de Beauvoir najveći dio svojeg eseja o starosti posvećuje problemu njihove društvene marginalizacije. No, ona uviđa i da ta marginalizacija može značiti otvaranje mogućnosti koje se prije nisu nudile. Društveni pritisak na pojedinaca kojim se iznuđuje igranje radnih i s njima povezanih društvenih uloga, a koji većinu ljudi gura u otuđenje, nakon umirovljenja osjetno popušta. I to otvara mogućnost oslobođenja nametnutih i lažnih vrijednosti. Ali, emancipirati se od svijeta u kojem se cijeni samo rad i postati svoj, mogućnost je koju iskoriste samo neki, dok većina starih ljudi ne uspije iskoristiti mogućnost koja im se otvorila.

Dragocjena je *pouka* do koje se može doći čitajući Simone de Beauvir, da u cijelom vrtlogu problema i uglavnom loših emocija koje pobuđuje razmišljanje o starosti postoji i *mogućnost emancipacije koju ona nudi*. Čak i ako su ljudi kojima se ona nudi malobrojni i ako je tek poneki uspiju ostvariti, ipak se njome otvara pitanje: *kako ostvariti tu mogućnost?*

Na više mjesta Simone de Beauvoir stavlja u odnos starce i djecu, uglavnom preko veze baka, djedova i unučadi. Očita je, naime, »sličnost između nemoći dojenčeta i oronulosti stare osobe«, jer »oni simbolično pripadaju istoj starosnoj klasi« (Beauvoir, 1986, 99–100). Autorica primjećuje da se stari ljudi imaju vremena baviti mladima jer su »oslobođeni dužnosti zrelih ljudi«, a mladi im zauzvrat čine usluge.

»Ta razmjena usluga vrši se kao u igri; zbog svoje praktične nesposobnosti, kao i zato što su marginalne ličnosti i kao takve oslobođene mnogih društvenih stega, djeca i stari nisu tako ozbiljni kao zreli ljudi: oni se zajedno šale, igraju se, zadirkuju jedni druge.« (Beauvoir, 1986, 100)

Prepuštanje igranju koje je svojstveno djeci ponovno se javlja sa starošću, ali kao djelatnost mimo društva odraslih i u društvu s djecom. Reći starom čovjeku da je djetinjast uglavnom znači reći mu da manje vrijedi i da je izgubio sposobnosti odraslih ljudi. Ono što bi trebala biti pohvala, pretvara se u pokudu. To se događa zato što se samosvršnu igru doživljava normalnom tek kao dijelom odrastanja koje će jednom završiti, dok se za igru odraslih pretpostavlja da mora imati neku izvanjsku svrhu. Na primjer, da bude rekreacija, odmor od svakodnevnog rada, intelektualno-duhovna obnova i priprema za rad, čime se samosvršna igra podejenuje kao nešto manje vrijedno (Fink, 2000, 82). Odrasle osobe navodno su ozbiljne. Život ispunjen radom, društvenim obvezama, nametnutim pravilima i ulogama navodno je ozbiljan, pa je onda u tom kontekstu igra odraslih neozbiljna, besmislena i zapravo nepoželjna. Tako odrasli postaju ođčarani (Fink, 2000, 114), imuni na bajkovito, čudesno i umaštano u igri. Dječja je igra koliko kreativna toliko i poticajna u postavljanju pitanja. I to je čini neugodnom u svijetu čvrsto zadanih pravila, bilo da se radi o školi ili svijetu odraslih. Pitanja, naime, često u sebi nose opasnost potkopavanja istinitosti već zadanih odgovora. Svojim dogmatizmom škola i društvo uspijevaju s vremenom djecu misaono osakatiti tako da prestanu postavljati pitanja, pa kao odrasli ljudi, nemoćni pitati (se), prihvaćaju što im se kaže. Kada ostare, jedva da se još mogu sjetiti zadovoljstva propitkivanja i učenja iz vremena dok su bili djeca. Iako škola (od grč. *skholé*) znači dokolicu, tj. slobodno vrijeme za učenje, ona je iznevjerila značenje toga imena i pretvorila se u ustanovu prisilnog učenja. Nasuprot tomu sve više autori razotkrivaju da je jedini način istinskoga odgoja »moguć samo kroz ugodu i zabavu« (Čakardić, 2005, 10). Odgoj koji bi zadovoljio odgojne potrebe djece i omogućio im da učenje za njih ostane izvor trajnog zadovoljstva, bitno bi povećao izgled ljudi da i u starosti imaju ispunjen i radostan život. Simone de Beauvoir navodi primjer Solona koji priželjkuje živjeti osamdeset godina jer ne prestaje učiti, iako stari (Beauvoir, 1986, 119). Oni koji nisu osjetili, ili se ne sjećaju, sreće i ushićenja igre u dokolici koja otvara mogućnosti kreacije i spoznaje, jedva da mogu pojmiti zašto bi netko učio, bez prisile, i to cijeli život. Ta znatizelja koja potiče na istraživanja »postaje osnovni mehanizam našeg razvoja« (Zagorac, 2006, 78), a taj razvoj ne prestaje odlaskom u mirovinu ili u nekim poznim godinama. U starosti razvoju može pogodovati dobitak na vremenu koje se ostvaruje prestankom odlaska na posao. Hoće li to vrijeme biti dokolica ili dosadna besposlica, pitanje je

pripremljenosti ljudi za slobodno vrijeme. A to pitanje iza sebe skriva mnoštvo pitanja koja treba postaviti i kao takvo »odsutno je pitanje suvremene povijesno-kulturne situacije« (Despot, 1976, 156). Pa iako je itekako važno odgovoriti na pitanje kako omogućiti dokolicu, još je važnije naučiti živjeti u njoj, jer bez toga ona ostaje tek puka besposlica. Zato Blaženka Despot i kaže:

»Kako do *dokolice*, nije nam zadatak odgovoriti, postavljati nam je pitanja i probleme.« (Despot, 1976, 158)

Upravo postavljanje pitanja povezuje djecu i filozofe jer se kroz igru pitanjima želi doći do znanja, istine (Huizinga, 1992, 100). Iako to na prvi pogled djeluje kao poželjna aktivnost, jer znanje može koristiti ljudima, ipak je postavljanje pitanja često nepoželjno. Ako se njima otvara mogućnost »krivih« odgovora koji bi mogli ugroziti postojeći poredak svijeta, njegove će čuvare potaknuti na snažnu reakciju. Postavljanje pitanja kao igra gonetanja možda je starim ljudima služilo za provjeru znanja, što upućuje na filozofiranje u zagonetkama, ali ono može postati natjecanje i borba (Huizinga, 1992, 98–107).

»Ali je sigurno da tragač za istinom od najstarijih vremena pa do kasnijih sofista i retora nastupa kao tipični ratnik. On izaziva svoje takmace, napada ih žestokom kritikom i svom mladenačkom sigurnošću pradavnih ljudi uznosi svoje vlastite misli kao istinite.« (Huizinga, 1992, 107)

Prepoznavamo li u postavljaču pitanja »borca za istinu«, a borci su uvijek opasni, može se nazreti zašto se postavljanje pitanja dopušta djeci samo do određene dobi. U školi su oni koji pitaju učitelji, a djeci se podastiru samo takva pitanja koja navode na samo jedan odgovor (Supek, 1987, 64) koji je u funkciji očuvanja društvenog kontinuiteta i stabilnosti.

Koje bi se društvo, međutim, odreklo dobrobiti od postavljanja pitanja, od učenja i koristi koje iz toga proizlaze? Mnoga društva tomu prilaze na različite načine s više ili manje strpljenja prema onima koji su skloni postavljanju pitanja, ali teško da se može zamisliti razvoj i napredak društva bez slobode istraživanja u čijim je osnovama uvijek neko pitanje i želja da se na njega odgovori. Budući da kapitalizam opstaje na novim idejama koje mu donose profit, povezanost interesa kapitala i znanosti postojala je od njegovih početaka. Danas se taj interes pretače u poticaj milijunima ljudi da uče i trajno se usavršavaju, što može biti dobro za njih kada ostare, jer će održati njihovu potrebu i sposobnost duhovnog razvoja.

Velike demografske promjene, uz ostalo, stavljaju danas stare ljude u novi položaj i u svijetu rada. Dovoljno je u tražilicama na Internetu utipkati »silver workers« pa da se otvore stranice (www. silverworkers. ch) koje se bave pitanjima zapošljavanja ljudi starijih od 50 i 60 godina, ali ne samo zato što bi to pogodovalo samim tim ljudima, nego prije svega zato što to pogoduje društvu i kapitalu. Ono što se pokazuje kao nova kvaliteta, naponi su da se organizira društveni život starih ljudi i djece zajedno. Organiziraju se višegeneracijski centri za susrete starih i djece, za međusobnu zabavu i potporu, jer je moderni način života ljude podijelio generacijski i zatvorio ih u dobna geta tako da ne mogu upoznati jedni druge te doživjeti dječji optimizam i začuđenost ili zrelost i iskustvo staraca. U tom smjeru razmišljaju i oni koji prema uzoru na dječja organiziraju igrališta za starije osobe, na kojima se mogu igrati i jedni i drugi jednako pa i zajedno.

Iako je Simone de Beauvoir tek dotaknula pitanje kako odgajati za starost kao vrijeme za stvaranje u dokolici, njezin je esej poticajan za promišljanje teme koja u zapadnom svijetu starenjem sve više postaje središnja.

Navedena djela

- Beauvoir, S. De (1986), *Starost*. Beograd: BIGZ, 378 str.
- Bešker, Inoslav (2008), »Starac u dobi od 103 godine pokušao suicid«, *Jutarnji list* od 27. srpnja 2008.
- Čakardić, Ankica (2005), »Igra odgojivosti u općeprihvaćenom«, *Metodički ogle- di*, Zagreb, god. 12, sv. 1 (21), str. 9–17.
- Debord, Guy (1999), *Društvo spektakla & komentari društvu spektakla*. Zagreb: Arkzin d.o.o.
- Despot, Blaženka (1976), *Pladoyer za dokolicu*. Beograd: Predsedništvo KSSOJ-a.
- Fink, Eugen (1984), *Osnovni fenomeni ljudskog postojanja*. Beograd: NOLIT, 383 str.
- Fink, Eugen (2000), *Igra kao simbol svijeta*. Zagreb: Demetra.
- Huizinga, Johan (1992), *Homo ludens – o podrijetlu kulture u igri*. Zagreb: Na- prijed.
- Kodrnja, Jasenka (2008), *Žene zmije – rodna dekonstrukcija*. Zagreb: IDIZ, 239 str.
- Polić, Rajka (2005), »Odgoj za starost kao mogućnost emancipacije«, *Metodički ogle- di*, Zagreb, god. 12, sv. 1 (21), str. 97–110.

Rousseau, Jean-Jacques (1866), *Émile ou de l'éducation*, Paris: Garnier frères, Libraires-Éditeurs.

Supek, Rudi (1987), »O kreativnosti djece«, u: *Dijete i kreativnost*, Zagreb, Globus, 298 str.

Zagorac, Ivana (2006), »Igra kao cjeloživotna aktivnost«, *Metodički ogledi*, Zagreb, god. 13, sv. 1 (23), str. 69–80.

OLD AGE AND (DIS)ABILITY

Regarding the 100th anniversary of the birth of Simone de Beauvoir

Rajka Polić

Facing old age Simone de Beauvoir writes about the existential issues of old people. With her book Old Age she tries to solve the dilemmas inevitably imposed onto an emancipated person by aging. Old age is a necessity of a long life for which we are insufficiently prepared, so Simone de Beauvoir encompasses the theme as an anthropological, economic, sociological, historical, political, and civilizational issue. Written in the form of an essay, the book is extensively weaved through with the personality of the author.

Writing the essay in 1968, the authoress directly participates in that turbulent year. By questioning the possibilities of emancipation in old age, Simone de Beauvoir raised the question which- if we view the events of 1968 as a demand for general emancipation- was still to come for those who were then building barricades on the streets of Paris.

In the introduction of her book she emphasizes the interest for old age as a social issue and very critically views the existing social state in which old people are mostly socially marginalized, so she describes old age as a state which does not provide hope, pleasure, or happiness. Therefore people are more often afraid of aging than being able to accept it calmly.

Even though she devotes little of her text to the positive sides of old age, which is understandable considering the time and the circumstances in which the book was created, Simone de Beauvoir still gives the precept of old age as a possibility for emancipation:

“But the truth is that, generally speaking, old age has certain advantages. To be cast out to the margin of humanity means to be able to avoid oppressions, alienations, which are its fate; majority of old people do not utilize this opportunity, but it does present itself to some, and some are even able to use it.”

Yet, a question of what the society should be like in order for old people to feel worthy and fulfilled, immediately arises. What is to be done so they would not become morose, degraded by boredom, and spiritually emptied outcasts barely able to express their humanity. What can one do for oneself to be able to live life

to the fullest even in old age, that is, whether it is possible to achieve some form of self-realization in old age which in youth was difficult to, or even beyond reach.

Although Simone de Beauvoir only stirs the question how to nurture for old age, as a time for creation in idleness, her essay encourages the thought about an issue which in the Western world along with its own aging is becoming increasingly central.

Key words: *emancipation, ability, disability, Simone de Beauvoir, aging, being old*